

תקציר

מצב העוני בישראל והולך ומחריף, ביחס לישראל עצמה וביחס למדינות מפותחות אחרות (גל ומדהלה, 2017), כאשר אחת האוכלוסיות העניות ביותר הינה החברה החרדית (קסיר וצחורי-שי, 2017). לרוב מיוחס העוני של החברה החרדית לשיעור גבוה של גברים שאינו עובד ולכך שהמשפחות כוללות נפשות רבות (Heiman, Gordon & Zilberman, 2019). אולם, יש לתת את הדעת על כך שעוני יחסי (כפי שנמדד העוני בישראל ביחס לקו העוני) לא בהכרח גורר מצוקה (בן אריה, 2006) ונצפה כי בחברה החרדית הרוב לא מרגיש עניים כלל ואף די מרוצים ממצבם, שכן הם מצליחים לחסוך, רוכשים כדי צרכם בקניות קולקטיביות זולות ואף לא מחפשים חיי מותרות (קסיר וצחורי-שי, 2017). באופן כללי, ייצוג העוני של אוכלוסייה כלשהי בתקשורת משקף את האג'נדה של המגזר, התרבות או החברה שמפעילה את התקשורת כלפי אותה חברה מיוצגת וכלפי התנהלות רצויה של המשק בכללי (Thornton, 2018). במטלה זו ביקשתי לבחון כיצד אמצעי תקשורת מקוונים דומיננטיים המזוהים באופן חד ערכי עם אג'נדה/חברה מסוימת מייצגים את העוני בחברה החרדית כדי ללמוד על התייחסות החברות השונות לעוני החרדי. לשם כך בחנתי את אתרי החדשות המקוונים ישראל היום, מעריב, חדרי חרדים וכיכר השבת. מהעבודה אני מסיק מספר דברים. ראשית, ההתייחסות של הימין הפוליטי הכללי בישראל (ישראל היום) לעוני החרדי היא מצומצמת ואף סטריאוטיפית ("חרדים בטלנים"), בהתאם לגישה הניאו ליברלית של מדיניות ימין לפיה אי שוויון כלכלי חברתי הוא חלק טבעי מהמשק ואדם עני אשם בכך שהגיע למצב זה (למשל, בטלן) ולכן אין זה עניין הציבור במצבו. שנית, השמאל הפוליטי (מעריב) רואה בחומרה את העוני החרדי, ודורש מהמדינה לתקן זאת על ידי הסרת חסמים לשילוב חרדים בשוק העבודה ועל ידי הענקת תמיכה רבה יותר לחרדים. עם זאת, השמאל הפוליטי לא מתייחס לדקויות בחברה החרדית שמקשות על גברים חרדים להשתתף יותר בתעסוקה או ללמוד תואר אקדמי כמו החשש מנידוי חברתי (טרקטינגוט, 2012). שלישיית, החרדים (כיכר השבת, בחדרי חרדים) עצמם לא ממש מתייחסים לעוני בחברה שלהם בחומרה אלא באופטימיות, כנראה משום שמבחינתם העוני לא מהווה בעיה חריפה מאחר ויש להם דרכי התמודדות ייחודיות (גמילות חסדים, קניות קולקטיביות ועוד).

מבוא

עוני הוא מצב שבו לרשות אדם או משפחה לא עומדים מספיק משאבים חומריים ביחס לקו מסוים מוגדר כמו קו העוני המשמש לבחינת העוני בישראל, או ביחס לרמת חיים בסיסית מצופה כלשהו, כמו רכישת סל בסיסי של מצרכים (בן אריה, 2006). ביחס למדינות מפותחות אחרות, העוני ואי השוויון בישראל חריפים במיוחד. לפי הערכות הביטוח הלאומי, הרי ש-20% מהמשפחות חיות מתחת לקו העוני. כמו גם, ביחס למדינות מפותחות אחרות, נמוכה מאד ההוצאה הציבורית (הוצאת כספי הציבור ע"י הממשלה לצרכים חברתיים). למרות השתפרות המשק הכלכלי (פחות אבטלה, יותר תוצר לאומי גולמי) לא ניכר ניסיון מצד מקבלי ההחלטות המדיניים להגדיל את ההוצאה הציבורית ו/או לקבוע מדיניות שמקדמת יותר את הרווחה (גל ומדהלה, 2017). יש שנותנים הערכות חמורות יותר לעוני בישראל. למשל, דוח העוני האלטרנטיבי של עמותת לתת לשנת 2020, קובע כי 50% ממשקי הבית מצויים במצב של עוני (לתת, 2020).

אחת האוכלוסיות העניות ביותר בישראל, היא האוכלוסייה החרדית. תחולת העוני של המשפחות החרדיות הינה 45%, והעוני של הנפשות והילדים עומד על 52.6% ו-58.7% בהתאמה, על פי דוח העוני של 2016 (קסיר וצחורי-שי, 2017). העוני היחסי של אוכלוסיות חרדיות משקף את השילוב בין משפחות צעירות עם הרבה ילדים קטנים ושיעור גבוה של גברים שאינם עובדים. נורמות שונות המבוססות על הדת משפיעות על גודל המשפחה ועל דפוסי התעסוקה הללו (Heiman, et al., 2019). חסמים כמו חשש מנידוי חברתי או התנגשות עם האמונה מביאים לכך שצעירים חרדים חוששים לצאת לעבוד גם אם הם כן מעוניינים לשפר כלכלית את מצבם ומצב משפחתם (טרקטינגוט, 2012). עם זאת, עוני לא אומר בהכרח שהפרט החרדי נמצא במצוקה (בן אריה, 2006). למשל, נמצא ב-2016, כי 71% מהחרדים בני ה-20 ומעלה שבעי רצון ממצבם

הכלכלי, רק 8% מהם מרגישים עניים וכן 31% מהם הצליחו לחסוך. בנוסף לחברה החרדית דרכי סיוע לעניים שבקרבה: סיוע הדדי בכסף ובמוצרים, התנדבות ועזרה הדדית והלוואות ללא ריבית, וכן החרדים מקבלים תשלומים העברה מהמדינה ומתרומות מחו"ל. זאת ועוד, החברה החרדית ממעטת יחסית בצריכת מותרות ועורכת קניות קולקטיביות במחירים מוזלים, כך ששיעור הוצאותיה נמוך ביחס לחילונים (קסיר וצחורי-שי, 2017).

הדרך שבה מוצג עוני בתקשורת (מיקום הכתבה, תכנים, מטפורות, תמונות, היקף הכתבה וכו'), בפרט בנוגע לאוכלוסייה מסוימת, משקף את הלך הרוח הפוליטי של השלטון ו/או של גוף התקשורת. במדינות ניו יורק וליבריות (ימניות) כמו ישראל, ייצוג העוני במדיה אינו נרחב במיוחד ואף נסוב על סיבות אישיות לכך שאוכלוסייה מסוימת נמצאת בעוני, במקום על סיבות מבניות-מדיניות שמביאות מגזר מסוים להיות יותר עני ממגזר אחר. בהתאם, לא מדברים בתקשורת הימנית במיוחד על העוני מבחינה חברתית-פוליטית ולא על האי-שוויון הגלום בקפיטליזם או על חוסר התאמה של מערכת הטבות הרווחה. עם זאת, מדינות / גופי תקשורת שהם יותר בעד מדיניות רווחה סוציאליסטית (שמאלניים), נוטים יותר להתייחס למכלול הנסיבות שמוביל מגזר מסוים להיות עני יותר וכיצד ניתן להקצות יותר טוב את משאבי הציבור לטובת שיפור מצב המגזר העני (Thornton, 2018). על כן, בעבודה זו נבקש לבחון באיזו דרך גופי תקשורת מקוונים פופולריים שונים מעלים ייצוגים של מצב העוני של החרדים בישראל בשנים האחרונות (2016-2020).